

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 2, Sayı 4, Kasım 2015, ss. 11-29.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 2, Issue 4, November 2015, pp. 11-29.
ISSN 2148-5704

FINDIKLILIL İSMET EFENDİ'NİN *TEKMİLETÜ'Ş-ŞAKĀ'İK FĪ HAKK-I EHLİ'L-HAKĀ'İK*'İ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

A Criticism of Findıklılı İsmet Efendi's Work, Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fī Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik

İsmail YILDIRIM*

Özet: Bu çalışmada *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* zeyllerinden Mehmed Şeyhî Efendi'nin *Vekāyi'ü'l-Fuzalâ*'sına Findıklılı İsmet Efendi'nin zeyl olarak yazdığı sekiz ciltlik *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fī Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik* şekil, üslup ve muhteva özellikleri ile incelenmektedir. Makalede ayrıca *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* zeylleri ana hatlarıyla tanıtılarak İsmet Efendi'nin hayatı anlatılmaktadır. Zeyl'ine Şeyhî'nin bıraktığı yerden devam eden İsmet Efendi, 1730-1896 yılları arasında yaşamış ulema ve meşayihin biyografilerine yer vermiş, söz konusu zeyl geleneğinin son halkasını teşkil eden eserini meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâl tercümesi, *Şakā'iku'n-Nu'māniyye*, zeyl, Findıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fī Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*

Abstract: This article examines the eight-volume work of Findıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fī Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik* with its form, style and content. The work was produced as an addendum to Mehmed Şeyhî Efendi's *Vekāyi'ü'l-Fuzalâ*, which was an addendum to *Şakā'iku'n-Nu'māniyye*. This article also briefly introduces other addenda to *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* and elaborates on the biography of Findıklılı İsmet Efendi. İsmet Efendi continued his addendum from where his shayh, Mehmed Şeyhî Efendi, left and added the biographies of shayhs and ulema, who lived between 1730 and 1896.

Key Words: Biography, *Şakā'iku'n-Nu'māniyye*, addendum, Findıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fī Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, biyografik kaynaklar açısından oldukça zengin bir görünüm arz eder. Anadolu sahası Türk edebiyatında henüz XVI. asırda te'lif edilmeye başlayan bu tür eserler, gelenek hâlini alarak XX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Meydana getirildiği her yüzyılda devrin itibarlı kaynakları olarak ön plana çıkan biyografik eserler, genel olarak bahis konusu ettiği âlim, bilgin, edip, şeyh, tarihçi vs. doğum tarihi ve yeri, hizmetinde bulunduğu devlet görevleri, varsa eserleri ve bunlardan örnekler, ölümü veya ölüm tarihi gibi hayatına dair önemli bilgiler verir. Bu bağlamda kaleme alınan tezkire, vefeyatnâme vb. eserler hem edebiyat tarihçileri hem de metin bilim araştırmacıları için temel kaynak hâlini almıştır.

Tezkirelerle başlayan biyografik kaynaklarımızın bir halkasını da *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* ve zeylleri teşkil eder. Taşköprü-zâde İsmâeddin Ahmed'in (ö. 1561), 931 (1525-26) senesinde te'lif etmeye başladığı *Şakā'iku'n-Nu'māniyye fī 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı eserine zaman içerisinde tercüme, telhis ve zeyller¹ yazılmıştır. Taşköprü-zâde ilim adamlarının

* (Arş. Gör.), Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırıkkale/Türkiye, e-mail: ismailyildirim@gmail.com

¹ Çalışmamız ağırlıklı olarak *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* ve zeylleri üzerine olacağı için burada tercüme ve telhisleri ele almayacağız. *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* tercüme ve telhisleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "eş-Şakā'iku'n-Nu'māniyye", *DİA*, İstanbul 2010, Cilt: 38, s. 485-486; Behcet Gönül, "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şakā'ik al-Nu'māniyye Tercüme ve Zeylleri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1945, Cilt: VIII, s. 136-168; Ramazan

menkıbelerine düşkün olduğunu, Arap ve İran âlimlerinin menkıbelerinin kaleme alındığı hâlde Osmanlı ulemasına dair böyle bir eser yazılmadığını belirterek ulemeden birinin ricası üzerine *eş-Şakâ'ik*'i te'lif ettiğini belirtir.² *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'nin en mühim niteliği Osmanlı biyografi literatüründe ulema biyografilerinin ilk derlemesi olmasıdır. Ayrıca Osmanlı ilim hayatı ve çevresi hakkında ayrıntılı bilgiler veren temel bir kaynak olması önemini daha da artırır.³ Kısa bir müddet içinde Osmanlı kültür hayatının sembol eserlerinden biri hâline gelen *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'ye yazarı henüz sağ iken tercüme kaleme alınmaya başlanmış, zeyiller yazılmıştır. Bu süreç sonunda 1299 ile 1755 yıllarını kapsayan birbirinin devamı bir te'lif zinciri ortaya çıkmıştır.⁴

1. *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* Zeylleri

1.1. Âşık Çelebi, *Tetimmetü's-Şakâ'ikun'n-Nu'mâniyye*

Taşköprü-zâde henüz hayattayken *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'yi tercüme edip ona gösteren Âşık Çelebi (ö. 1572), 967 (1559-60) yılında aynı eserin zeylini de kaleme almıştır.⁵ Âşık Çelebi, Taşköprü-zâde'nin bıraktığı 1557-8 yılından itibaren Arapça olarak *Şakâ'ik*'i tezyil etmeye başlamıştır. Yazar, 42 kişinin vefyatını vererek eseri Sultan II. Selim devrinin ortalarına kadar getirmiştir.

1.2. Ali Bin Bâlî, *el-Ikdu'l-manzûm fî Zikr-i Efzûli'r-Rûm*

Ali b. Bâlî, Taşköprü-zâde'nin bıraktığı yerden başlayarak, *Şakâ'ik*'a kendi zamanına kadar gelen bir zeyl yazdı. 968-991 (1560-1583) yılları arasında ölen meşhur âlim ve şeyhlerin hâl tercümelerini ihtiva eden eserde, yaklaşık olarak 85 kişinin biyografisi bulunur.⁶ Bu eser de *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* ve *Âşık Çelebi Zeyli* gibi Arapça olarak kaleme alınmıştır.

1.3. Nev'î-zâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*

Bu mensur eser, Taşköprü-zâde'nin *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* adlı eserinin 965-1044 (1558-1634) yıllarını içine alan ilk Türkçe zeylidir. Tertip bakımından Taşköprü-zâde'yi kendine örnek alan yazar, her padişah dönemine bir tabaka tahsis etmiş ve kronolojik olarak âlim ve tarikat şeyhlerinin biyografilerine yer vermiştir. Zeylde yetmiş altı yıllık zaman zarfında Osmanlı Devleti sınırları içinde yetişen şeyhler, ilim adamları ve şairlerden yaklaşık 1000 kişinin biyografisine yer verilmiştir.⁷

1.4. Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhîm Hasîb, *Zeyl-i Şakâ'ik*

Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin kaleme aldığı *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye* adlı esere, Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletü's-Şakâ'ik* adıyla yazdığı zeyle yapılmış zeyldir. Nev'îzâde Atâyî'nin 1634'te vefat etmesi sonucu *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*'in 17. tabakası olan Sultan IV. Murad devri âlim ve şeyhlerinin biyografileri yarım kalmıştır. Hasîb, öncelikle Atâyî'nin zeylini ikmâl ederek *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* külliyyatını 21. tabaka olan II. Ahmed dönemine kadar getirmiştir. Eser,

Ekinci, *Uşşâkîzâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, [Eser Yayınlanma Aşamasındadır] Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa 2014, s. 60-76; Suat Donuk, *Nev'î-zâde Atâyî-Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, [Eser Yayınlanma Aşamasındadır] Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa 2015, s. 14-30.

² Abdülkadir Özcan, *a.g.md.*, s. 485.

³ Abdülkadir Özcan, *a.g.md.*, s. 485.

⁴ Suat Donuk, *a.g.t.*, s. 15.

⁵ Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 355.

⁶ Behcet Gönül, *a.g.m.*, s. 156.

⁷ Ramazan Ekinci, *a.g.t.*, s. 82.

1042-1106 / 1634-1694 yılları arasında yaşamış yaklaşık 528 kişinin biyografisini ihtiva etmektedir.⁸

1.5. Simkeşzâde Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekāyi'ü'l-fuzalâ*

Vekāyi'ü'l-fuzalâ, Şeyhî Mehmed Efendi'nin en mühim eseridir. *Vekāyi'ü'l-fuzalâ* adlı biyografî kitabı Nev'îzâde Atâyî'nin *Hadâiku'l-Hakā'ik Fî Tekmiletü's-Şakā'ik*'na yazılmış zeylidir. Eserde “tabaka” genel başlığıyla 1043-1144 (1632-1731) yılları arasında yaşayan âlim ve şeyhler hakkında bilgi verildikten sonra devrin şairleri ayrı başlık altında anlatılır ve onların şiirlerinden örnekler verilir. Üç cilt olan eserin müellifin bizzat kaleme aldığı ilk iki cildi dönemin sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya sunulmuş, Hekimoğlu Ali Paşa'nın emriyle oğlunun temize çektiği III. Cilt ise Sultan I. Mahmûd'a takdim edilmiştir. Bir asır gibi uzun bir dönemin vefeyatını içeren *Vekāyi'ü'l-fuzalâ*'da 2058 kişiden söz edilir.⁹

1.6. Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*

Söz konusu zeyl zincirinin son halkasını Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*'i teşkil etmektedir. Yazımızın asıl konusu olan bu eserle ilgili ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

Yukarıda ifade edilen zeyllerden dışında yazıldığı ifade edilen, fakat nüshaları hâlen elimizde mevcut olmayan zeyller de mevcuttur: İştibli Hüseyin Sadrî'nin *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye Zeyli*, Mehmed bin Mustafa Lutfî Beg-zâde'nin *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye Zeyli*, Saçlı Emîr-zâde Abdülkâdir Yılcık Efendi'nin *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye Zeyli*, Seyrek-zâde Emrullah Mehmed Efendi'nin *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye Zeyli* ve Hamidli Karaca Ahmed Efendi'nin *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye Zeyli*.¹⁰

Görülüyor ki Taşköprü-zâde'nin eseri *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye* verdiği tafsilatlı bilgiler ve tanzimi itibarıyla devrinden itibaren derin tesirler bırakmış, esere yazılan zeyller tezyil edilir hâle gelmiştir. İsmet Efendi de anılan zeyl silsilesinin son halkasını eklemiş, bu geleneğin son temsilcisi olarak edebiyat tarihimizde yerini almıştır.

2. Fındıklılı İsmet Efendi

Osmanlı biyografaları içinde seçkin bir yeri olan İsmet Efendi, 17 Zilhicce 1261 (17 Aralık 1845) tarihinde İstanbul'da Fındıklı'da doğdu. Mekteb-i İdâdî-i Askerî muallimlerinden ve mevalîden Çorumlu Hoca Osman Efendi'nin oğludur. Küçüklüğünden beri hastalık derecesinde tutkun olduğu biyografi ilmiyle meşgul olan İsmet Efendi, hayatı boyunca pek çok kabristan ve kütüphane dolaşmış, tarihî eser tetkik etmiş ve ünlülerden birçok kişiyle görüşmüştür. 40-45 sene kâh yaşayanlara kâh ölümlerin mezar taşlarına koşan İsmet Efendi âdeta bir “tarih-i zî-hayat” yani canlı tarih hâline gelmişti.¹¹ Uzun zamandır müptela olduğu mide hastalığından kurtulamayarak 14 Aralık 1904'te vefat etti ve Karacacahmet Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi.¹²

Hayatının büyük bir bölümünü biyografi ilmine sarf eden İsmet Efendi'nin dili sade ve açıktır. İfadesinin diğer bir özelliği, günümüz ansiklopedik madde yazımı anlayışına uygun

⁸ Ramazan Ekinci, “HASİB, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim”, <http://www.turkedebiyatisimlersonozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134> erişim tarihi: 27.09.2015.

⁹ Ramazan Ekinci, *a.g.t.*, s. 86-87. Not: Ramazan Ekinci tarafından *Vekāyi'ü'l-fuzalâ*'nın üç nüshadan hareketle tenkitli metni hazırlanmaktadır.

¹⁰ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nev'î-zâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-hakā'ik fî Tekmiletü's-Şakā'ik*, Tıpkıbasım: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 284, 301, 320, 433, 573-74; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, Çeviren: Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 846, Behcet Gönül, *a.g.m.*, s. 155-168; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 96; Ramazan Ekinci, *a.g.t.*, s. 76-91; Suat Donuk, *a.g.t.*, s. 21-30.

¹¹ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-hakā'ik*, Tıpkıbasım: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. V.

¹² Abdülkadir Özcan, “İsmet Efendi, Fındıklılı”, *DİA*, İstanbul 2001, Cilt: 23, s. 139.

olarak biyografisi verilen her şahıs için takdim cümlesine benzer kısa tanıtım cümleciği koymuş olmasıdır.¹³ İbnülemin Mahmud Kemal, dönemin ünlü biyografi yazarlarından *Sicill-i Osmânî* müellifi Mehmed Süreyyâ ile Fındıklılı İsmet Efendi'yi bir beytin iki mısraına benzetmiş fakat "Mana hangisinde tamam olursa İsmet Efendi o mısradır." demiştir. Ahmed Cevdet Paşa tarafından takdir edilen İsmet Efendi'ye İbnülemin "kāmûs-ı meşâhîr" unvanını vermiştir.¹⁴

İsmet Efendi, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'ı ile Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eserlerine zeyiller yazarak 1314 (1896) tarihine kadar getirmiştir. Fakat müellifin her iki eseri de *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ı gibi 1896 Fındıklı yangınında yanmıştır.¹⁵ Şüphesiz İsmet Efendi'ye¹⁶ asıl şöhretini kazandıran *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*¹⁷ adlı eseridir.

3. Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'in Şekil Hususiyetleri

3.1. Zeylin Nüshası

Fındıklılı İsmet Efendi, Şeyhî Efendi'nin *Vekāyi'ü'l-fuzalâ*'sına zeyl olarak kaleme aldığı *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*'inde 1143-1314 (1730-1896) tarihleri arasında yaşamış 372 âlim ve şeyhin hâl tercümelerini ihtiva eder.

Parça parça takdim edilen eserin formları İbnülemin Mahmud Kemal tarafından Yıldız Sarayı evrakı içerisinde bulunup ciltlenmiştir. Söz konusu bu cilt ünük eser olarak İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yer almaktadır.¹⁸ Eserin faksimile neşri indeksiyle birlikte, *Şekā'ik-ı Nu'māniyye ve Zeylleri* ana başlığı altında bu külliyyatın beşinci kitabı olarak Abdülkadir Özcan tarafından yapılmıştır.¹⁹

Tekmiletü's-Şakā'ik, Ahmed Tevhid Efendi tarafından Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nda kısmen yayımlanmış fakat muhtemelen Ali Canib'in (Yöntem) bir tenkit yazısı dolayısıyla sonu gelmemiştir. Bu basılmış kısımda altmış beş kişinin biyografisi vardır.²⁰

Sekiz cilt olarak kaleme alınan eser, 1314 (1896-7) Fındıklı yangınında yanmıştır. Yazar, söz konusu zeyli için yirmi beş sene gibi bir emek vermiş, diğer eserleri yanında zeyli de yanmıştır. Müellif bu durumu şöyle ifade eder: "*Şakā'ik-ı Nu'māniyye nām tārîhe zeylen yigirmi beş seneden beri biñlerce iktidârsızlığım ile cem' ü tesvîd edebildim evrâk-ı tārîhîde bundan yedi mäh muqaddem vuķû' bulan harîkde kitâblarım ile berâber muħarraķ olmağla...*"²¹

Ancak daha sonra yazar, hatırlayabildiği âlim ve tarikat büyüklerinin biyografilerini dört ciltte toplar. Te'lifinin yirmi beşinci cüz'ünü ve yirmi altıncı cüz'ünün bazı kısımlarını Sultan II. Abdülhamid'e sunar. Kusurlarından dolayı kendisinin de affını talep eder:

¹³ Abdülkadir Özcan, *a.g.md.*, s. 140.

¹⁴ İbnülemin Mahmud Kemal, *Kemâli'l-İsme*, İstanbul 1328, s. 9.

¹⁵ Abdülkadir Özcan, *a.g.md.*, s. 140.

¹⁶ İsmet Efendi'nin hayatı ve şahsiyetine dair şu kaynaklara da başvurulabilir: Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, Cilt: III, s. 109; İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, (hızl.): Müjgan Cumbur, AKM Yayınları, Ankara 1999, Cilt: 1, s. 12-13; Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 416-417. Behcet Gönül, *a.g.m.*, s. 168.

¹⁷ Eser üzerine ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

¹⁸ Behcet Gönül, *a.g.m.*, s. 168.

¹⁹ bkz. 11. dipnot. İncelemeye tabi tutacağımız *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*'ı Abdülkadir Özcan'ın adı geçen neşrinden hareketle ele alacağız. Fakat söz konusu neşrin sayfa numaraları kullanılmayacak, tarafımızca uygulanan sayfa (varak) numaralandırma sistemi esas alınacaktır.

²⁰ Abdülkadir Özcan, *a.g.md.*, s. 140; Ayrıca ilgili mecmuada yer alan sayılar için bkz. Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, No: 12/89 (1925); 13/90 (1926); 14/91 (1926); 15/92 (1926).

²¹ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. 9290, vr. 239b.

“... ‘atebe-i ‘ulyā-yı hilāfet-penāhlarına şimdiye kadar taqdîmsiz mütecāsir olduğum yigirmi beşinci cüz’üñ kañğı zātūñ terceme-i hālinde nihāyet bulunduğunu hātır-ı ‘abidānemde muhāfāza edemediğimi ‘arz ederim.

... eser-i ma’ rüfdan birkaç cüz’ taqdîm etmegi vecibe-i zimmet-i ‘ubūdiyyet ‘add etdiğimden şahihān yigirmi altıncı cüz’den ve taqrîben biñ raķamından i’tibāren huzūr-ı kemālāt-nüşūr-ı şehensāh-ı eḫāmilerine ‘arz ve taqdîm-i mübāseret eyledim. Vuķū’a gelen kuşūr-ı nā-mahşūr-ı a’cizānemiñ ‘afv-ı ‘ālū’l-‘āl-i Hazret-i hilāfet-penāhileri ile mestūr buyurulmasını istirhām eylerim.”²²

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'in mevcut tek nüshası toplamda 259 varaktır. Rik'a hattıyla kaleme alınan eserde satır sayısı 12 ila 15 arasında değişmektedir. Bazı varaklarda bu sayı 5-6'ya kadar düşmektedir. Eserin 4a, 112a'nın yarısı (yaklaşık 7 satır) 134b, 151a, 151b, 152a, 160b, 161a, 174a ve 179a varakları boştur. Eserin 203a ve 203b varakları ise mükerrer basılmıştır. Söz konusu mükerrer basım, eserin formlarının ciltlenmesi esnasında sehven yapılmış olmalıdır.

3.2. Zeylin Dili ve Üslubu

Kendinden önce kaleme alınan Şakā'iku'n-Nu'māniyye zeyllerinin aksine Tekmiletü'ş-Şakā'ik'in dili sade ve açıktır. Bunda giderek modern bir tarz kazanmaya başlayan biyografi yazıcılığı ve meydana getirildiği yüzyılın dil hususiyetleri tesirli olmuştur.

İsmet Efendi'nin yaşadığı yüzyıl, ilmî gelişmelere açık, ülkenin hemen her sahada değişim geçirdiği ve yeni bir atılımın meydana geldiği bir zaman dilimini kapsar. Burada, Tanzimat Dönemi'nin edebî eserlerine de az çok yansımış olan bir hususa daha dikkat edilmesi gerekir. Bu, XVIII. yüzyıl ortalarından başlayan ve hemen bütün XIX. yüzyılda genişleyerek devam eden, Osmanlı'nın bilgi ve tekniğe açılma hadisesidir. Böylece Tanzimat yıllarından başlayarak önce sathi, daha sonra biraz derinlere nüfuz edecek bir seri yenileşme hareketi, XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra Osmanlı ülkesinin çehresini yavaş yavaş da olsa değiştirmeye başlamıştır.²³

Dolayısıyla bu değişimin edebî eserlere yansımaları da önemli derecede etkili bir sebeptir. Müellifin, Hasan Efendi'yi söz konusu eden şu biyografisi, bunun açık bir göstergesidir:

“Re’îsü’l-‘ulemā Hasan Efendi hazretleri. Sultān Meḫemmed Hān-ı Rābi’ hazretleriniñ bir müddet imām-ı şānīlik hıdmetlerinde bulunduğdan imām-ı evvel ta’yin buyurulmuşdu. Tarīķ-i ‘ilmīde Rūmili kādī askerliğine irtikā ve kesb-i kıdem etmesiyle re’îsü’l-‘ulemā ‘unvāni verildi. 1145 Receb’iniñ ibtidāsı olan Cum’a günü vefāt itdi. Üsküdar’da Dereler Mescidi dā’iresiniñ öñünden Saraçlar Çeşmesi’ne giden cāddeniñ şol tarafında ve kabristāniñ çeşmeye olduğca yakın bulunan cihetinde olan ve müte‘āllikātı arasında miyānında mütevārīdir.”²⁴

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'tan önce kaleme alınan zeyllerde âyet ve hadislerin veya Arapça, Farsça kelimelerle teşkil edilen uzun terkiplerin yoğun olarak kullanıldığını görüyoruz. Tekmiletü'ş-Şakā'ik'ta ise müellif, eserinin mukaddime bölümünde Arapça kaleme aldığı bir cümlelik dua ibaresinden başka herhangi bir Arapça veya Farsça unsura yer vermemiştir:

الحمد لله رب العالمين واصلوة واسلام على سيدنا و سيد المرسلين محمد و الى و اصحابه اجمعين²⁵

Yazar, söz konusu Arapça ve Farsça unsurları daha çok bahis konusu ettiği kişilerin hayatlarını yazarken onların ölümlerine düşürülmüş tarih manzumeleri şeklinde vermekle yetinir. Eserin tamamında sadece beş yerde Arapça ve Farsça tarih manzumesine yer verilir.²⁶ Mehmed Yümnî Efendi'nin ölüm tarihine düşürülmüş Farsça tarih şu şekildedir:

²² Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 239b.

²³ M. Orhan Okay, “Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri (1860-1896)”, Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt: 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 55-56.

²⁴ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 28b.

²⁵ “Allah’a, onun elçisi Hz. Muhammed’e, ashabına ve yakın çevresine salât u selâm olsun.” Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 1b.

²⁶ Diğer tarih manzumeleri için bkz. Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 127b, 140a, 178b, 255a.

حالددار آمد جبین تاریخ

یمنی حاکم شد بفر دوس برین²⁷

۱۱۶۵

Fakat eserde yer yer süslü nesrin tesirleri de görülür. Yazar, biyografisini kaleme aldığı kişinin edebî şahsiyetiyle alakalı bilgi verirken bu üslubu tercih etmektedir. Biyografisi takdim edilen şahıs herkesçe bilinen, devrinde ve yaşadığı bölgede şöhret kazanmış biri ise, yazar buna bilhassa dikkat etmektedir. Amasya âlimlerinin önde gelenlerinden es-Seyyid eş-Şeyh Ali Şeyh Efendi'nin hayatı anlatıldıktan sonra, ilmî şahsiyeti üzerinde durulurken sanatlı bir üslup ön plana çıkmaktadır:

"Amasyalı-zāde Efendi tahrîr-i bî-naẓîr, fâzıl-ı meḥâsin-semîr, evşâf-ı âlimâneyi câmi' bir şeyḥ-i rüşen-zamîr idiler. Tâcdârân-ı te'âlî-iḫtîrân-ı âl-i 'Oşmân, ebbeda'llâhü salṭanatühü ve ḥalleda'llâhü mülkeḥü ilâ-âḫîrî'd-devrân ḥazarâtunî 'ulûm-ı 'âlîye vü âliyye ve erbâbı olan 'ulemâ-yı a'lâma ve ṭuruḥ-ı 'aliyyeye ve erbâbı bulunan meşâyiḥ-ı kirâma ve sâ'ir ehl-i fûnûn u şanâyi'e ve ḥayrât u ḥasenât ve i'mârât u i'mâlât ve envâ'-ı teraḫḫiyât ve bilâd u 'ibâd ḥaḫlarında menâfi'-baḫş olacaḫ umûr-ı mütenevvi'aya secâyâ-yı 'ulviyyât-intimâ-yı ḫilâfet-penâhileri muḫtezâ-yı 'âlisince meyl ü maḫabbet ve dâ'imâ maḫâşid-ı ḥayriyye-i şâhâneleriniñ mertebe-i ḫuşûl-i vuşûlüne luṭf u 'inâyet buyurmaḫda olduklarını biñlerce meşhûrât-ı âlimendâna bildirmektedir."²⁸

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'ta dikkat çeken bir diğer husus, bazı kelimelerin yazılış biçimidir. Metinde özellikle "râhatsızlık" kelimesinde görülen bu durum, başka bazı kelimelerde de müşahede edilmektedir. Anılan kelime, metnin tamamında راحتسزلق şeklinde değil, راحتسزلك biçiminde yazılmıştır. Kelimenin son eki olan -lık ekinin (لق); -lik (لك) şeklinde yazılması, metnin tamamında göze çarpmaktadır. Aynı eki alan diğer kelimelerde bu husus görülmezken sadece râhatsızlık kelimesinde görülmesi, devrin gramatik hususiyetlerinin bir sonucu olup kalın ünlülerle biten kelimelere ince sıradan eklerin getirilmesiyle alakalıdır. Buna benzer olarak eserde doğru şekli olan maḫâbir (مقابر) yerine mekâbir (مكابر); ekârim (اكارم) kelimesi ise yanlış bir şekilde eḫârim (اقارم) olarak yazılmıştır.²⁹

3.3. İsmet Efendi'nin Biyografi Yazım Metodu

Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'in kendine has bir biyografi yazım metodu vardır. Geleneğe mensup kendinden önceki zeyllerde biyografisi tanzim edilen kişilerin isimleri "el-Mevlâ" sıfatı ile başlamakta ve akabinde süslü ve sanatlı bir üslupla hâl tercümesi yazılmaktadır. Aşağıda hâl tercümesini örnek vereceğimiz Mehmed Emîn Vâsik Efendi'den hareketle İsmet Efendi'nin biyografi yazım şeklini daha somut şekilde görelim.

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'ta müellif, kaleme alacağı kişinin biyografisine başlarken onu ya ismiyle takdim eder veya isminin başına "Şeyh" sıfatı getirir. Eğer söz konusu zâtin doğum yeri, tarihi yahut şeceresi biliniyorsa tafsilatlı olarak okuyucuya aktarılmaya çalışılır. Müellif, o şahsın şeceresini vermekle kalmaz, aile büyüklerinin veya fertlerinin devlet hizmetinde aldıkları vazifeler hakkında da bilgi verir:

"Meḫemmed Emîn Vâşîḫ Efendi"³⁰

Maḫrûb-zāde fuẓalâ-yı mevâliden Vâşîḫ Efendi ḫazretleri. Toḫuzuncu 'aşrdan beri Burusa'nun ve Dârü'l-ḫilâfetü'l-'aliyye'niñ 'ulemâ-yı a'lâm ve ṭariḫ-i Naḫşibendî küberâ-yı meşâyiḥ-ı zevî'l-iḫtîrâmından olup İlâhî-zâdelik ile müte'âref olan zevâtun aḫfâdından Bağdâd Mollâsı 'Abdu'llâh Efendi'niñ kerîme-zâdesi ve Medîne-i Münevvere pâyesî ile Eyyûb mevleviyyeti'nden infişâl eden Maḫrûb Yûsuf Efendi merḫûmuñ oḫlı ve Bosna mollâsı Maḫrûb-zāde 'Alî Efendi'niñ birâderidir."

²⁷ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 103a.

²⁸ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 229a-229b.

²⁹ Söz konusu imlâ hataları için bkz. Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 8b, 44b, 60a, 64b, 102a, 189b.

³⁰ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 101a-101b.

Vâsık Efendi'nin dedeleri ve aile fertlerinden bahseden müellif, daha sonra söz konusu kişinin kim(ler)den eğitim almış olduğu, bu eğitimin mahiyeti, şahsi kabiliyeti ve ilmi ne derece başarıyla öğrendiğini ifade eder:

“Meşâhîr-i haţtâînden Ağaçkapulu İsmâ'îl Efendi'den ve o zamânlarda ser-levha-i erbâb-ı ma'ârif olan şudur-ı 'azâmdan 'Abdü'l-bâkî 'Ârif Efendi hazretlerinden şülüş ve nesih yazılarını şivelerine taţbiken yazdı. Ve haţtâîn beyninde mer'ıyyü'l-icrâ olan ahvâle tevfiķan icâzet aldı. Ma'ârif-i mütedâvileni ekşerisini de esâtize-i kirâmiñ halka-i tedsîs ü tefhiminden oğudı. Lâyığı vechile öğrendi.”

Daha sonra söz konusu kişinin eğitimi tamamlamasıyla vazife aldığı kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verilir. Görev yaptığı yerler, isimleriyle birlikte sırasıyla takdim edilir. Şahsın tayin gibi bilgilerinden sonra vefatı hakkında malumata geçilir. Vefat sebebi biliniyorsa zikredilir, bilinmiyorsa ölüm tarihi ve ölümü sanatkârca belirtilir:

“Meslek-i müderrisinde müretteb olan merâtibi tekmiñ etdikden ve Maħrec Mevleviyyetleri'nden birine nâ'îl olduķdan soñra Şâm-ı Şerîf ve 1164 Muħarrem'inde Mekke-i Mükerrreme Mevleviyyetleri tevciħiyle tesrîr olundu. Mekke-i Mükerrreme Mollâlığı'nda müddet-i ma'lûmesi bulunan bir seneyi ba'de'l-ikmâl, Dârü'l-hilâfe'ye müteveccihen gelmekde iken yolda 1165 senesiniñ evâ'ilinde dâr-i cinâna intiķâl eyledi.”

Hâl tercümesi yazılan kişinin vefatından sonra, vefatına düşürülmüş tarih manzumeleri varsa yer verilir:

*“Teselluķ-ı isti'câl
1165
Feyz-i rûħânî
1165
terkîbleri başķa başķa bulunmuş olan târiħlerdir.”*

Biyografisi yazılan kişinin ölümünden sonra edebî ve şahsi hususiyetleri anlatılır. Burada söz konusu kişinin bir değerlendirmesi yapılır, varsa eserlerinden bahsedilir, bahsedilen eserlerden örnekler verilir: *“Aşhâb-ı kemâlden ve erbâb-ı kâl u ħâlden, aşil ü nesîb, 'afif ü edîb bir zâtdır. Vâsık maħlaşıyla da 'âlimâne, beligâne eş'ârı vardır.”*

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'ta biyografisi verilen bazı kişiler, yazar için ayrı bir önem taşır. Devrinde ilmî şahsiyeti ve eserleriyle ön plana çıkmış âlim ve şeyhler, fazladan bilgilerle takdim edilir. Müellif, söz konusu kişilerin hâllerini anlatırken onları ayrı başlıklar altında değerlendirmeye tâbi tutar. Meselâ, Şeyh Abdülganî-i Nablusî'nin biyografisini kaleme alan yazar, Nablusî'yi dört ayrı başlık altında takdim etmiş, her başlık altında tafsilatlı bilgi vermiştir. Birinci başlık altında Nablusî'yi kısaca takdim ettikten sonra soy ağacını zikretmiştir:

[1]

“eş-Şeyħ 'Abdü'l-ganî-i Nāblusî

Ekmel-i cihân, a'lem-i ezman Şeyħ 'Abdü'l-ganî-i Nāblusî hazretleri. 'Abdü'l-ganî-i Nāblusî bin İsmâ'îl bin 'Abdü'l-ganî bin İsmâ'îl bin Ahmed bin İbrâhîm bin İsmâ'îl bin İbrâhîm bin 'Abdu'llâh bin Muħammed bin 'Abdu'r-raħman bin İbrâhîm bin 'Abdu'r-raħman bin İbrâhîm bin Sa'du'llâh bin Cemâ'e yâħud Kudâme bin 'Alî bin Cemâ'e bin Mâlik bin Kinâne.”³¹

“Mü'ellefâtı-ı Mütebahhirâne vü Mürşidâneleri” adlı ikinci başlıkta ise şeyhin eserlerinden, eserlerinin muhtevasından, hatta bâblarına kadar fazlaca bilgi vermiştir. Müellif, bu kısımda Nablusî'nin yaklaşık 210 eserinin ismini vermiş, bu eserlerin de kısa bir değerlendirmesini yapmıştır. Tekmiletü'ş-Şakā'ik bu yönüyle verdiği nadir bilgilerle de ayrı bir öneme sahiptir:

³¹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 135a.

[2]

"Mü'ellesât-ı Mütebahhîrâne vü Mürşidāneleri

*et-Tahrîrû'l-hâvî şerhu Tefsîri'l-Beyzâvî, Bevâtinu'l-Kur'ân ve Mevâtinu'l-Furkân, Kenzü'l-Hakıkı'l-mübîn fî Eḥādîs-i Seyyidi'l-mürselîn, el-Ḥadiḳatü'n-nediyye şerhu't-ṭarîḳati'l-Muḥammediyye, Zeḫâ'irü'l-mevâriş fî'd-delâleti 'alâ mevâzi'i'l-eḥādîş, Cevâhiri'n-nuşûş fî hall-i kelimâti'l-Fuşûş, Keşfü'l-esrâri'l-gâmiş şerhu Dîvânî İbnü'l-Fârîz, Zehrü'l-ḥadiḳa fî Tercemet-i ricâli't-ṭarîḳa, Ḥamratü'l-hân Veznetü'l-elhân, Şerhu Risâle eş-Şeyḫ Arslan ...*³²

Üçüncü başlık altında ise Nablusî'nin tarikat silsilesine yer verilir. Bu silsile, baştan son temsilcisine kadar zincirleme bağlantıyı gösterir:

[3]

"Ḥazarâtı

*Müşārün ileyh 'Abdü'l-gānî-i Nāblusî Ebu'l-feyz ḥazretleri Şeyḫ Sa'îd-i Belḫî ḥazretlerinden, anlar Şeyḫ Aḫmed Yekdest-i Mekkî ḥazretlerinden, anlar Miyân Muḥammed Ma'sûm-ı Serhendî ḥazretlerinden, anlar pederleri kuṭb-ı Şamedānî İmām-ı Rabbānî Şeyḫ Aḫmed-i Fārūḳî-i Serhendî ḥazretlerinden, anlar kuṭb-ı 'ārifîn Ḥ'âce Tâcü'd-dîn-i Rûmî ḥazretlerinden, anlar kuṭb-ı 'ārifân Muḥammed Bâkîbi'llâh Tâcü'd-dîn ḥazretlerinden, anlar kuṭb-ı vâşilân Muḥammed ḥazretlerinden, anlar vâlidleri Kuṭbü'l-vâşilîn Dervîş Muḥammed ḥazretlerinden anlar dayısı olan kuṭb-ı kâmilân Muḥammed Zâhid ḥazretlerinden, anlar Ḥ'âce 'Ubeydu'llâh-i Aḫrâr nâmiyla meşhûr-ı cihân olan, gavs-ı edvâr Ḥ'âce 'Ubeydu'llâh-i Semerḳandî Nâzirü'd-dîn-i Taşkendî ḥazretlerinden, anlar da gavs-ı Yezdân, ser-levḫa-i 'ārifân Mevlânâ Ya'kûb Çerḫî ḥazretlerinden, anlar da pîr-i pîrân-ı ṭarîḳat, gavs-ı aşḫâb-ı vuşlat Ḥ'âce Muḥammed Bahâ'ü'd-dîn Şâh-ı Naḳşibend ḳaddesa'llâhu esrâruhu'ş-Şamed ḥazretleriniñ zât-ı ḥakâyık-simât-ı pîrânelerinden bi'l-intisâb aḫz-ı füyûzât u istiḫlâf ile ḥâ'iz-i maḳâmât-ı 'āliyât oldular. Ḳaddesa'llâhu esrâruhum.*³³

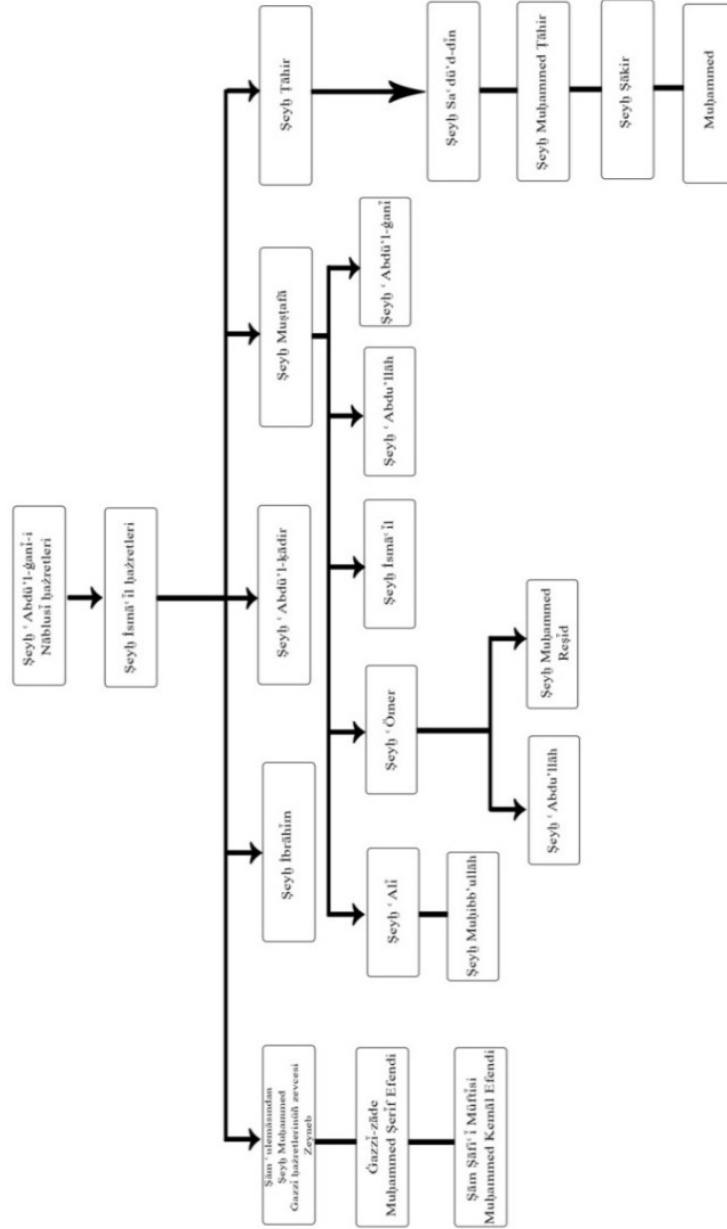
Son başlık altında ise sülalesi takdim edilmiştir. Burada Nablusî'nin hangi soydan geldiği ya da soyunun hangi çocuk ve torunlarla devam ettiği gösterilmiştir. İsmet Efendi, burada daha önce herhangi bir *Şakā'ik* zeylinde görülmeyen bir çizim yardımıyla sülaleyi tablo hâlinde göstermek istemiştir. Bizim kendi çizimlerimiz yardımıyla meydana gelen tablo³⁴ şu şekildedir:

³² Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 140a-148b.

³³ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 150a-150b.

³⁴ Diğer tablolar için bkz. Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 209a-238a.

[4]

*Şeyh 'Abdü'l-gani-i Nablusi Neseben Evlâd u Ahfâd-ı Mürşidâneleri*³⁵

3.4. Ölümün İfade Ediliş Şekli ve Kabir Tasvirleri

Doğum ve ölüm, insanın bu dünyadaki kaderinin başlangıcı ve sonudur. Dünyaya gözlerini yeni açmış bir çocuğun verdiği neşe ve saadet her ne kadar çok güzel bir duygu ise de ölüm söz konusu olduğunda bu durum yerini hüznün ve acıya bırakır. Ölüm gerçeğinin vermiş olduğu hüznün karşısında sanatkar, bu duyguyu edebî bir dil ile ifade etmiştir. Sanatkarın dünyaya ve hayata bakış açısı, aynı zamanda onun ölüm düşüncesini de etkilemiş, ölümü sorgulamadan kabullenmiştir. Özellikle Osmanlı toplumunda İslam dinine mensup şair ve

³⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 150b.

yazarlar, hem inançları gereği, hem de toplumun içtimai yapısı sebebiyle ölümün soğuk yüzünü şirin göstermeye çalışmışlardır.³⁶

Fındıklılı İsmet Efendi de *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*'inde bahis konusu ettiği kişilerin ölümünü sanatlı ifadelerle şirin gösterir:

“... 1147 Rebi'ü'l-âhîr'iniñ on yedinci Pencşenbe gecesi yatsı vakti irtihâl-i dâr-ı na'îm eylediler.”³⁷

... Dârü'l-hadîş-i Süleymâniyye râddesinde 1147'de ikmâl-i ders-i hayât eyledi.³⁸

... 1150'den soñra itmâm-ı nüshâ-i hayât eyledi.³⁹

... Dârü'l-hilâfe'de 1166'da şehristân-ı beğâyâ gitdi.⁴⁰

... ‘Ömr-i nâzenîni yüz yigirmiye müteķâriben 575 sâlinde dergâh-ı Hazret-i Müte‘âl'e intikâl eylediler.”⁴¹

Yazar, ayrıca kabirlerin yerleri ve tasviri konusunda da tafsilatlı bilgiler vermiştir. Eserde kabrin sağında, solunda, önünde veya arkasında nelerin olduğu; hangi cadde veya sokak üzerinde durduğu; karşı geldiği tekke, çeşme, pazar vs. her ne varsa belirtilmiştir. Dolayısıyla eser, hem ölümün ifade edilişi hem de mezarların yerlerinin tespiti ve tasviri açısından oldukça dikkat çekicidir:

“Üsküdar'da Seyyid Ahmed Deresi ile Nüh Kuyusu Câddesi'niñ arasındaki maķâbir-i vesî'aniñ Dereler Mescidi'ne oldukça yakın bulunan maķallinde Rûm Mehemmed Paşa Câmi'î mü'ezzini tarik-i Halvetiyye'den Şeyh 'Alî Efendi'niñ merķadi yakınında mütevâridir.”⁴²

“Üsküdar'da Karaca Ahmed Sulţân etrâfında bulunan müte'addid maķâbirden Dereler Mescidi ile Harmenlik arasındaki cesîm kabristânîñ Harmenlik'e yakın olan cihetinde kadîmen e'âzım-ı 'ulemâdan ve şudûrdan Kevâkibî-zâde Velîyyü'd-dîn Efendi'niñ medfen-i maķşûşunda medfündür.”⁴³

“Hazret-i Hâlid rağiye 'anhu'l-Vâhid civâr-ı rahmet-medârında Kâşgarî Tekyesi'niñ ilerisinde İdrîs Köşki diye meşhûr olan mevķi'-i mürtefi'ce de çeşmeniñ arkasındaki maķberede birâderi Müderrîs Mûsâ Efendi'niñ kabri kurbüne defn idildi.”⁴⁴

“Zâviyesi kurbünde Ca'ferâbâd nâmiyla yâd olunan mevķi' -ki bir kısmı 1200 senesinden beri Haşîrci-zâde Tekyesi'dir- o mevķi'ce de tarik-i Mevlevî'niñ e'âzım-ı şüyühundan kıdvetü'l-'ârifîn Şeyh Yûsuf-ı Sineçâk Dede kıddise sirruhu hazretleriniñ merķad-i meşhûrundan bir sedd aşâğıda bulunan seddiñ üzerinde defn olundu.”⁴⁵

4. Zeylin Muhteva Hususiyetleri

4.1. Zeylin Mukaddimesi

Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'ın mukaddimesi Allah'a hamt ve resulü Hz. Peygamber, ashâbı ve yakın çevresine selam ile başlar. Bu kısımdan sonra İslam medeniyeti âlemini süsleyen ve bilgiyi işleyenlerin âlimler olduğu ifade edilir. Bu âlimler, ilim ve irfanıyla memleketin her tarafını aydınlatmış, eserleri ile kütüphaneleri doldurmuşlardır:

³⁶ Bu konu hakkında şu makalelere de bakılabilir: Mahmut Kaplan, “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Vefatlara Düşülen Notlar”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, s. 57-80; İlyas Yazar, “Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir İnceleme”, *CBU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, 2013, s. 457-466; Abdullah Aydın, “Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi”, *Turkish Studies*, Volume 8/8, Summer 2013, s. 161-188; Mustafa Durmuş, “Ölümü Güzelleştiren Eda: Türkçe Şair Tezkireleri İle Şairnâmelerde Ölümüne Bakış Ve Ölümün İfade Biçimleri Üzerine”, *Millî Folklor*, Sayı: 94, 2012, s. 105-122.

³⁷ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 36a.

³⁸ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 45b.

³⁹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 70b.

⁴⁰ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 117a.

⁴¹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 136a.

⁴² Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 30b.

⁴³ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 93b.

⁴⁴ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 118a.

⁴⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 169a.

“*‘Ālem-i medeniyet-i İslāmiyye’ye zīb ü zīnet viren esbāb-ı ‘azīme ve mühimmeden birisi belki birincisi ‘ulūm u ma‘ārif olup bunu da ‘alā vechi’l-ikān der-miyān eyleyen ‘ulemā-yı a‘lām ve ‘urefā-yı kemālāt-ittisāmdır. Bu zātlar memālīk-i maḥrūsetü’l-mesālīk-i ḥilāfet-penāhileriniñ her tarafında envā‘-ı envār-ı ‘ulūmī intişāra bezl-i iktidār itmişler ve pek çok kitāblar tediis ve te’lifine muvaffakıyyetle āsar-ı mü‘ellefāt-ı mü-şikāfāne ve ḥakāyık-perverāneleriyle kütübḥāneleri māl-ā-māl ederek cihān-ı medeniyetiñ cihāt-ı mütenevvi‘asını tenvīr buyurmuşlardır.*”⁴⁶

Daha Hz. Peygamber’in hicretinden, 700 / 1301 yılına kadar pek çok ilim adamının biyografileri kaleme alınmış, bu bilgiler söz konusu kitaplardan okunarak fazilet sahibi ilim adamlarının ruhları şad edilmiştir:

“*... Bu şüretle ḥaşr u ta‘dādı nā-kābil bulunan ‘ulūm-ı celīleye himemāt-ı fevka’l-ğāyelerini şarf ederek ‘ālemiyānı şereflendiren e‘ālī-i ‘ulemā vü ‘urefā ḥazāratınıñ ba‘zılarınıñ terācim-i ahvāl-i muḥaddeseleri ziyā‘-ı ebediyyeden viḳāyeten (A‘lem-i kā’ināt, Efdāl-i maḥlūḳāt, ‘aleyhi ekmelü’ş-salāvāt ve etemmü’t-teslīmāt ve’t-ta‘zīmāt) Efendimiz ḥazretleriniñ re’s-i tāriḫ-i medeniyet ‘add olunan hicret-i bāhirü’l-meymenet, Ḥazret-i risālet-penāhilerinden yedi yüz tāriḫlerine ḳadar bilād u kıṭa‘ātda ma‘ārif-perverān-ı zamān taraflarından zābṭ u taḥrīr edilerek ...*”⁴⁷

Osmanlı Devleti’nin kurulduğu hicrî VI. asır⁴⁸ ile 965 / 1557-58 tarihleri arasında vefat eden âlim ve şeyhlerin biyografilerinin Taşköprü-zâde Ahmed İsmâmeddin Ahmed tarafından Şakā’iku’n-Nu’māniyye ismiyle Arapça vücuda getirildiği, yine bu bölümde ifade edilmiştir:

“*Salṭanat-ı seniyye-i ‘Osmāniyye’niñ maşriḳ-ı envār-ı diyānet-nişārdan şeref-tālī‘ olduğu altıncı ‘aşr-ı hicriyyeden ya‘ni cedd-i emced-i ḥākān-ı mu‘azzamları olan Ḥudāvendigār-ı ‘illiyyīn-mekān Sulṭān ‘Osmān Ḥān ibn Ertuğrul ibn Süleymān Şāh ḥazretleriniñ ‘aşr-ı ma‘ālī-i mısr-ı mülkdārilerinden 965 tāriḫine ḳadar ravza-i cināna güzērān eden ‘ulemā-yı kāmīlīn ve meşāyīḫ-ı kümmelīn ḥazāratınıñ ahvāl-i celīle vü mübeccelelerini ‘ulemā-yı devrān ve efdāl-i nükte-dān olan şudūr-ı ‘izāmīdan Taşköprülü-zāde Ahmed ‘İşāmü’d-dīn Efendi ḥazretleri ‘Arabiyyü’l-‘ibāre cem‘ ü tedvīn ve Şakāyıḳu’n-Nu’māniyye ismiyle neşr buyurmuşlar idi.*”⁴⁹

Müellif, yine bu bölümde Taşköprü-zâde’nin eserine yazılan zeylleri tek tek tarihleri ile verir. Taşköprü-zâde’nin talebelerinden Mehmed Efendi’nin, Şakā’iku’n-Nu’māniyye’ye Arapça bir zeyl yazdığı ve 970 / 1562-63 tarihine kadar getirdiği ifade edilir: “*Mevlānā-yı müşārūn ileyhiñ telāmizinden ve fużalādan Meḥemmed Efendi o zāt-ı kemālāt-simātınıñ bıraḳdıḳları 965 tāriḫinden 970 tāriḫine ḳadar yine ‘Arabī olarak bir zeyl yazdı.*”⁵⁰

Âlimlerin fazıllarından Edirneli Mehmed Mecdî Efendi ise Taşköprü-zâde’nin eserini Türkçeye çevirmiş ve yaklaşık 1000 / 1591-92 tarihlerine kadar getirmiştir:

“*Bülegā-yı ‘ulemā-yı kirāmınıñ ercümendi Edirneli Meḥemmed Mecdî Efendi müşārūn ileyḫ Taşköprülü-zāde ḥazretleriniñ te’lif ve Meḥemmed Efendi’niñ tezyil eylediği āsar-ı nefāyis-perverānī lisan-ı Türkī’ye terceme ve bir miḳdār zeyl edip 1000 tāriḫlerine ḳadar getirdi.*”⁵¹

Bunun ardından Nev’î-zâde Atâyi’nin eseri anılır. Atâyi, Taşköprü-zâde’nin eserine Türkçe güzel bir zeyl yazmış; 1000 / 1591-92 ile 1043 / 1633-34 tarihleri arasında yaşamış âlim ve şeyhlerin biyografilerini kaleme almıştır.⁵² “*Fużalā-yı ‘ulemā-yı zevī’l-iḥtirāmīdan Nev‘î-zāde ‘Atā’î Efendi de 1000 tāriḫlerinden bi’l-‘tibār 1043 tāriḫinde nihāyet bulmaḳ üzere Türkce laṭīf bir zeyl te’lif itdi.*”⁵³

Uşşâkî-zâde İbrahim Efendi’nin 1043 / 1633-34 yılından 1111 / 1699-1700 tarihine kadar Türkçe tezyil eylediği, Emir Buhârî dergâhı şeyhi olan Şeyhî Mehmed Efendi’nin ise 1111 / 1699-1700’den 1143 / 1730-31 tarihine kadar esere mükemmel bir zeyl yazarak dünya kütüphanesine bir yadigâr olarak bıraktığı, yine bu bölümde belirtilmiştir:

⁴⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 1b.

⁴⁷ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 1b-2a.

⁴⁸ VII. asır olmalı.

⁴⁹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2a.

⁵⁰ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2a.-2b.

⁵¹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2b.

⁵² Burada müellif yanılmıştır. Çünkü Atâyi’nin zeyli 940 / 1533-34 ile 1044 / 1634-35 yılları arasını kapsamaktadır.

⁵³ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2b.

“*Ḥazret-i Hüsāmü'd-dîn-i 'Uşşākî aḥfādından ve mevālî-i zevî'l-ifḍâlden İbrâhîm Efendi de 1043 târihinden 1111 târihine kadar yine Türkce olarak nefis bir zeyl tedvîn etmiş idi. Ḥazret-i Emîr Buḥârî Dergâhî'nin şeyhî aşhâb-ı fezâ'ilden Şeyhî Meḥemmed Efendi de 1111 senesinden itibaren 1143 senesine kadar nefâsetli ve belâgatli bir zeyl-i mükemmel taşîr ederek kütübḥâne-i 'aleme yâdigâr eylemişdi.*”⁵⁴

4.2. Zeylin Te'lif Sebebi

Tekmiletü'ş-Şakā'ik müellifi İsmet Efendi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1143 / 1730-31 tarihine kadar ahirete intikal eden âlimlerin hâl tercümelerinin zeyl silsilesi hâlinde kaleme alındığını, fakat bu tarihten sonra yaşayan fâzılların biyografilerinin kayıt altına alınmadığını, yani gizli kaldığını ifade etmiştir:

“*Zevât-ı müşârün ileyhiñ aḥvâl-i ferḥunde-fâlleri salṭanat-ı seniyye-i 'Osmâniyye'niñ ibtidâlarından 1143 târihine kadar bu vechile birbirine zeylen zabṭ u tahrîr olunarak nâmları ve aḥvâlleri mevķi'-i intişâra konulmuşdu. İşbu 1143 târihinden beri zuḥûr ve 'âlem-i 'uḳbâya 'ubûr eden zevât-ı fezâ 'il-nüşûruñ aḥvâlî 'alâ tārîķi'l-icmâl böyle zabṭ u cem' olunamayıp mektûmen ḳalmışdı.*”⁵⁵

İsmet Efendi ise Şeyhî Efendi'nin zeylinden sonra vefat eden kişilerin hâl tercümelerini anlatan özet mahiyetinde bir eser kaleme almayı düşünmektedir. Müellif, konuyla alakalı tarihî incelemeler yaptığını, fakat böyle bir eserin neşrine cesaret edemediğini anlatır:

“*Muḥarrir-i 'adîmü'l-istitâ'a 'âlim târihine mütedâ'ir ba'zî mü'ellesât-ı mütedâvileyi ve zeylleri ve zamânları gösterilen Şaḳâyıḳu'n-Nu'mâniyye'yi 'âcizâne, ḳaşırâne müṭâla'a edip Şeyhî Efendi'niñ zeylinden soñra rıḥlet-i dâr-ı ahîret eyleyen zevât-ı 'âliyenin ba'zılarını olsun bir eṣer-i muḥtaşar muḥteviyâtında yazmaḳlğı taşmîm ve bidâyeten bir miḳdâr tedḳîḳât-ı târiḳiyye tedârik itdim ise de kendimde müşâhede itdigim fevķa't-taşavvur bir ehliyyetsizlik bunu mevķi'-i intişâra vaz' etmege kullarını ictisârdan men' idiyor idi.*”⁵⁶

İsmet Efendi, II. Abdülhamid'in kerem sahibi bir sultan olduğunu ve böyle bir eserin müsvedde hâlinde kalmasının kendisini üzüntüye sevk ettiğini düşünmektedir. Temin ettiği biyografileri parça parça bir araya getirmiş ve geri kalanını da ilerleyen zamanlarda peyderpey sunmaya karar vermiştir. Allah'ın yardımı ile *Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik* adı altında birkaç parçasını sultana takdim etmeye cesaret etmiştir:

“*Şehriyâr-ı kemâlât-semîr, tâcdâr-ı meḥâsin-vefir, velî-ni'met-i bî-minnetimiz, pâdişâhımız şehenşâh-ı bi-müddânî Gâzî Sulṭân 'Abdü'l-ḥamîd Ḥân-ı Şânî efendimiz ḳazretleriniñ maşdar-ı eltâf u a'tâf bulunan zamân-ı ma'âlî-bünyân-ı tâcdâr-ı eḫhamîlerinde bu eṣer-i kemterânenin müsvedde ḳalması zâmîr-i nâcizânemi tekdîr etmekte olmasıyla tedârik olunabilen terâcim-i aḥvâlden bir miḳdârını cüz'en cüz'en ve ilerisini pey-der-pey neşr etmek üzere 'ilâve-i 'aciz u ḳuşûr-ı ihtirâzım ile müsta'inen bi-'inâyeti'llâhî'l-Melikü'l-Müste'ân Tekmiletü'ş-Şaḳâyıḳ fî Ḥaḳḳ-ı Ehli'l-Haḳâyıḳ 'unvânı altında bu def'a birkaç cüz' tehyî'e ve taḳdime mütecâsir olabildim.*”⁵⁷

Yukarıda ifade edildiği üzere, mukaddime ve sebeb-i te'lif kısmı, besmele, tevhid, na't, münâcât gibi bölümleri ihtiva etmemektedir. Ayrıca *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye* zeyllerinin mukaddime kısımları ile mukayese edildiğinde ayet, hadis, secili üslup gibi hususiyetlerin olmadığı da görülmektedir. Bu bakımdan İsmet Efendi'nin zeyli, klasik bir eser vasıflarını içerisinde taşımamaktadır. Üstelik bu bölümün sonunda yer alan: “*Beg, Kitâbî-i Ḥazret-i Şehriyârîleri 'İşmet Ḳulları.*”⁵⁸ ibaresi, metnin mukaddime kısmının müellifinden ziyade, günümüzde kaleme alınan kitap ön sözlerinin alt köşesine eser sahibinin unvanıyla birlikte yazdığı ismi hatırlatmaktadır.

⁵⁴ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2b. (Müellif burada da yanılmıştır. Uşşâkizâde'nin zeyli 1044-1106 yılları arasında yaşamış kimselerin hâl tercümelerini ihtiva eder. Şeyhî ise zeylinde 1044'ten 1143'e kadar yaşamış, ulema, şura ve meşayihin biyografilerine yer verir.)

⁵⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 2b-3a.

⁵⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 3a.

⁵⁷ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 3a-3b.

⁵⁸ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 3b.

4.3. Zeylin Tertip ve Tanzimi

Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik bir mukaddime, sebab-i te'lif, asıl konu (biyografiler) ve hatimeden müteşekkildir. Geleneğe mensup diğer zeyllerde görülen her padişahı bir tabaka altında değerlendirme sistemi ile ilgili herhangi bir açıklama veya ifade *Tekmiletü'ş-Şakā'ik*'ta görülmez. Müellif, biyografilerini yazacağı kişilerin hayat hikâyelerine geçmeden önce 1143 / 1730-31 tarihinde tahta oturan Sultan Mahmud Hân-ı Evvel'in hayatına kısa bir şekilde değinir. Bu bölümün ardından padişahın devrinde bina ettiği cami, medrese, çeşme vs. yapılar hakkında bilgi verir. Bu yapılar için düşürülmüş tarih manzumeleri de yine aynı bölümde yer alır:

“Sultân Mahmûd Hân-ı Evvel Hazretleri

*Sultân Muştafâ Hân-ı Sâni hazretlerinin şulbündendir. 1108 târihinde zînet-sâz-ı mihr-i şühûd oldular. ‘Amm-i mükerrerleri Sultân Ahmed Hân-ı Şâliş hazretlerinin yerine 1143 Rebî’ül-evvel’iniñ on tokuzunda câlis-i taht-ı saltanat-ı ‘Osmâni oldular. 1168 Şâfer’iniñ yigirmi sekizinci Cum’a gün’ü sarây-ı bekbâya intikâl eylediler. Müddet-i ‘ömrleri altmış sene bir ay ve yigirmi beş gündür. Müddet-i saltanatları yigirmi dört sene, on bir ay ve yigirmi gündür.”*⁵⁹

Şehensâh-ı Müşârün İleyh Hazretlerinin Âşâr-ı Hayr-dişâr-ı Mülükâneleri

“Top-ğâne Meydâm’nda Kılıç ‘Alî Paşa Câmî’-i Şerîfi yanında 1145 senesinde lefâfetli, zînetli bir çeşme binâ itdi. Fâzıl-ı meşhûr Nañîfî Efendi’niñ târihi:

*Didi bu çeşme-i zîbâya Nañîfî târih
Râh-ı Hâkda hasenât eyledi Sultân Mahmûd
1145*

Ayaşofya-i Kebîr Câmî’-i envâr-ı lâmi’i mihrâb tarafında tabâka-i ‘ulyâya 1155’de müzeyyen bir mahfil-i humâyün yapırdılar. Bu câmî’-i şerîfiñ bir tarafına bir kütüb-ğâne binâsına şarf-ı nağdine-i himmet buyurdılar. Kütüb-ğâneye Zeynî Efendi’niñ târihi:

*Görenler tarh-ı matbû’uñ didiler Zeyniyâ târih
Bu nev-dârü’l-kütüb icâd-ı Sultân-ı cihânârâ
1155”*⁶⁰

Devrin padişahı ve inşa ettirdiği yapılar hakkında bilgi veren müellif, onun zamanında cereyan eden bazı hadiseler için ayrı bir başlık açar. Müellif, çağın siyasi ve askerî durumuyla ilgili tafsilatlı bilgi vermez. Yapılan başarılı seferler ve zaferler kısaca özetlenir. Ayrıca kendisinden önce yazılmış zeyllerde padişahın çocukları ve yakın çevresi ile ilgili fazladan bilgiler, *Tekmiletü'ş-Şakā'ik*'ta görülmez:

“Pâdişâh-ı Müşârün İleyh Hazretlerinin Zamân-ı Saltanatlarında Zuhûr İden Ba’zî Vuķû’ât

*Pâdişâh-ı müşârün ileyhiñ cülûs-ı humâyünları Yeñiçerilerin nüfûzı haddini tecâvüz itmiş bir zamâna teşâdüf itmesiyle 1144 senesi evâ’ilinde Patrona, Müşlu gibi sâ’î-i fesâd olan ba’zî kimseler o ‘aşrñ vükelâsı tarafından hafiyyen Sarây-ı Humâyün’a celb olunup pâdişâh hazretlerinin hükûm-i hakîmâneleri ile te’dib olundu...”*⁶¹

*“... Bosna Vâlîsi Kağramân ‘Alî Paşa da mevcûd hamiyyeti olan yerli ‘asker ile Banaluğa muzafferiyetini kazanıp Avusturyalıları oradan firâra mecbûr itdi. Vidin firka-j ‘Osmâniyye’-si Timoğ Nehri’niñ kenârındaki Avusturya ordusuna gerçek bir mağlûbiyyet gösterdi.”*⁶²

*“Bu şırada Avusturyalılar ile idilen Mehâdiye Muğârebesi üzerine 1153’de Belğrad ile Semendire arasında kâ’in Hişârcığ’da vuķû’ bulan meydân muğârebesinde Avusturyalılar bozulup üçde ikisi tañlîş-i cân idebildi.”*⁶³

Bu bölümden sonra yazar, *Sultân Mahmûd Hân-ı Evvel Hazretlerinin Zamân-ı Saltanatlarında Âlem-i Ukbâya İntikâl İden Ulemâ-yı A’lâm*⁶⁴ başlığı altında hükümdar

⁵⁹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 4b.

⁶⁰ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 5a.

⁶¹ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 8a.

⁶² Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 8b.

⁶³ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 8b.

⁶⁴ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 11b.

hayattayken vefat eden âlimlerin biyografilerini sunar. İlim adamlarının hayat hikâyelerinden sonra ise *Sultân Mahmûd Hân-ı Evvel Hazretlerinin Zamân-ı Saltanatlarında Tekyegâh-ı Hayy u Bâkî'ye Âzîm Olan Meşâyih-i Zevî'l-ihtirâm Hazarâtı ve Turuk-ı Aliyyeye Nisbet İle İktisâb-ı Şöhret İden Zevât-ı Kirâm*⁶⁵ başlığı altında zamanın şeyh ve mutasavvıflarının hâl tercümeleri verilir.

4.4. Zeylin Hâtimesi

Tekmiletü'ş-Şakā'ik'ta diğer zeyllerde görülen hatime kısmına benzer bir şablon görülmemektedir. Fakat İsmet Efendi bu bölümde, padişaha takdim etmeyi düşündüğü cüz'lerin mahiyeti hakkında bilgi verir. Takdimden kaynaklanacak kusurlarının da mazur görülmesini ister. Bölümün sonunda yer alan imza, cüz'lerin son bulunduğu delalet etmekte, dolayısıyla hatime kısmı olduğu fikrini akla getirmektedir.

Müellif bu bölümde *Şakā'iku'n-Nu'māniyye* adlı esere zeyl olarak yirmi beş seneden beridir meydana getirdiği evrakın malum yangında yandığını ifade eder. Dolayısıyla padişaha daha önce takdim ettiği 25. cüz'ün hangi kişinin biyografisi ile son bulunduğunu hatırlayamamaktadır:

*"Şakāyık-ı Nu'māniyye nām tārīhe zeylen yigirmi beş seneden beri biñlerce iktidārsızlığım ile cem' ü tesvîd edebildigim evrāk-ı tārīhîde bundan yedi mäh muqaddem vuķū' bulan harîķde kitāblarım ile berāber muħarrîķ olmağla pek sermāyesiz kaldığımı ve 'atebe-i 'ulyā-yı hilāfet-penāhlarına şimdîye kadar taķdîmsiz mütecāsîr olduğum yigirmi beşinci cüz'ün kaņğı zātîñ terceme-i hālînde nihāyet bulduğunu hāñir-ı 'ubeydānemde muħāfaza edemediğimi 'arz ederim."*⁶⁶

Fakat yazar, elinde mevcut olan 26. cüz'ü sultana takdim etmeyi, ona karşı bir sorumluluk saydığı, ayrıca söz konusu parçanın yaklaşık bin sayfayı ihtiva ettiğini anlatır:

*"Safā-bağşende-i kulüb-ı muvaħhidîn olan vilādet ve culūs-ı humāyün-ı meymenet-maķrûn-ı halife-i ekremîleri āvan-ı füyûzāt-nişānda eser-i ma'rûfdan birkaç cüz' taķdîm etmegi vecibe-i zimmet-i 'ubūdiyyet 'add itdigimden şahîhan yigirmi altıncı cüz'den ve taķriben biñ raķamından i'tibāren ħuzūr-ı kemālāt-nüşūr-ı şehensāh-ı eñhamîlerine 'arz ve taķdîm-i mübāşeret eyledim."*⁶⁷

İsmet Efendi, meydana gelen bütün bu kusurlardan dolayı hükümdardan affolunmasını diler. Bu metnin altında görülen imza, mukaddime kısmındaki imzayı hatırlatmaktadır:

"Vuķū'a gelen kuşūr-ı nā-maħşūr-ı a'cizānemîñ 'afv-ı 'ālū'l-'āl-i Ĥazret-i hilāfet-penāhîleri ile mestūr buyurulmasını istirhām eylerim. Ķāñibe-i aħvâlde emr ü fermān-ı veliyy-i ni'met, velî-ni'met-i 'ālemiyān efendimiz ĥazretleriniñdir.

Beg

Kitābî-i Ĥazret-i Şehriyārîleri

*'İsmet Ķulları"*⁶⁸

4.5. Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'ta Biyografisi Yazılan Zevat

Sultan Mahmûd Hân-ı Evvel Hazretleri, Şeyh Ali, Şeyh Mehmed, Abdülhâdî Efendi, Ahmed Nedîm Efendi, Mehmed Es'ad Efendi, Şeyh Sâdık, Şeyh Ali, Şeyh Abdullatîf, es-Seyyid İsmail Belîğ Efendi, Şeyh Mustafa, Muhammed Remzî Efendi, Seyyid Mustafa Efendi, Mehmed Efendi, Mustafa Efendi, Ahmed Nedîm Efendi, Mehmed Efendi, Abdülhâlim Efendi, Ebû Bekir Beg, Mehmed Sâlih Efendi, Şeyh Ebû Bekir, Şeyh Cârullah, Şeyh Mustafa, Mehmed Sâlih Efendi, Şeyh Abdurrahman, Şeyh Sa'id, Mustafa Efendi, Şeyh Halîl, Şeyh Ali, Şeyh Mehmed, Şeyh Mehmed Efendi, es-Seyyid Abdullah Efendi, Şeyh Muhammed, Şeyh Mehmed Tabî'at, Şeyh Abdülcelîl, Hasan Efendi, Yûsuf Efendi, Süleyman İsmet Efendi, Mehmed Efendi, Abdülfettâh Efendi, Mehmed er-Reşîdî Efendi, Mehmed Zekeriyâ Efendi, Hasan Efendi, Ahmed Senâî Efendi, Mehmed Efendi, Ali Efendi, Mehmed Efendi, Seyyid Mehmed Sadruddin Efendi, Halîl Efendi, Abdurrahman

⁶⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 135b.

⁶⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 239b.

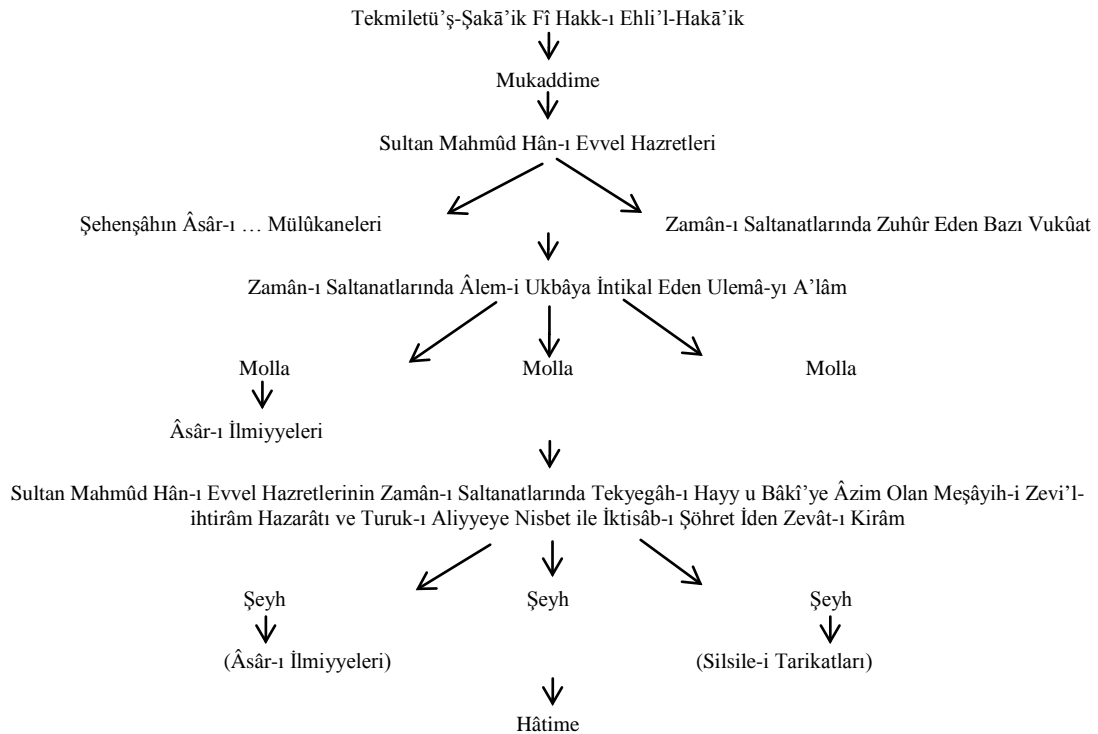
⁶⁷ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 239b.

⁶⁸ Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y., vr. 239b.

Efendi, Ahmed Efendi, Abdülbâkî Efendi, Mustafa Zekî Efendi, Osman Efendi, Osman Efendi, Şeyh Ahmed, Şeyh Ahmed, Şeyh Ahmed, Şeyh Es'ad, Şeyh Ramazan, es-Seyyid Mehemed Ebû Sa'îd Efendi, Şeyh Sa'îd, Şeyh Ali, Şeyh Mehemed, Şeyh Ömer, Şeyh Abdüsselâm, es-Seyyid Dede Mehemed Efendi, Şeyh Abdullah, Şeyh Mehemed Efendi, İshak Efendi, Şeyh Abdülganî, Rif'atî Ali Beg, Mahmûd Efendi, Abdullah Efendi, Mustafa Efendi, es-Seyyid Mehemed Abdullah Efendi, Mehemed Râşid Efendi, Şeyh Muhammed, Şeyh Ahmed, es-Seyyid Mustafa Efendi, Şeyh İbrahim, Mustafa Efendi, Şeyh Ömer, Mehemed Efendi, Hasan Efendi, Seyfullah Feyzî Efendi, Feyzullah Efendi, Mustafa Efendi, Atâ'î el-Hâcc Mustafa Efendi, Şeyh Muhammed, Dervîş Mehemed Efendi, es-Seyyid Mehemed Emîn Efendi, Dürrî Mehemed Efendi, el-Hâcc Mehemed Efendi, Pîrî Mehemed Efendi, Seyyid Hüseyin Vehbî Efendi, Mehemed İkbâl Efendi, Ahmed Efendi, Şeyh Muhammed, Ömer Efendi, Ali Efendi, Abdürrahîm Paşa, Şeyh Abdurrahman, Şeyh Abdüllatîf, Şeyh Abdüllatîf, Şeyh Muhammed Rahmetullah, Şeyh Muhammed, Şeyh Es'ad, Abdullah Efendi, Mehemed Efendi, Mustafa Efendi, Mehemed Efendi, es-Seyyid Yahyâ Vâkîf Efendi, Mustafa Nûrî Efendi, İbrahim Efendi, Şeyh Mahmûd Efendi, Ali Efendi, es-Seyyid Abdülbâkî Efendi, Abdullah Efendi, Ali Efendi, Mehemed Efendi, Şeyh Hasan, Ahmed Efendi, Şeyh Ni'met, Şeyh Hasan, Süleyman Nahîfî Efendi, Nûh Efendi, Mustafa Feyzî Efendi, Mehemed Efendi, Cârullah Veliyyüddin Efendi, es-Seyyid Mehemed Efendi, Mehemed Sâdık Efendi, Mehemed Efendi, Mehemed Efendi, Halîl Efendi, Şeyh Ömer, Şeyh Sâlih, Şeyh Hüseyin, Osman Efendi, Abdullah Efendi, Hasan Efendi, İbrahim Efendi, Abdülhalîm Efendi, İsmail Efendi, Yûsuf Efendi, Abdullah Efendi, Mehemed Efendi, Yûnus Efendi, Şeyh Mustafa, Şeyh Abdurrahman, Şeyh Mehemed, Şeyh Ahmed, el-Hâcc İsmail Efendi, Mehemed Lâyih Efendi, Mehemed Efendi, Mustafa Efendi, Yûsuf Efendi, Hasan Efendi, Abdülganî Efendi, el-Hâcc Mehemed Efendi, İsmail Efendi, Ahmed Efendi, Hâfız Mustafa Efendi, Süleyman Efendi, Feyzullah Efendi, Mehemed Refî' Efendi, Osman Efendi, Ahmed Efendi, Mustafa Sa'dullah Efendi, Mehemed Sa'îd Efendi, Mehemed Zeynülâbidin Efendi, İbrahim Efendi, Mehemed Efendi, Mehemed Efendi, Şeyh Ebû Bekir, es-Seyyid Mehemed Es'ad Efendi, Şeyh Ahmed, Sa'dî Ali Efendi, Şeyh Hasan, Mustafa Efendi, Şeyh Ali, Abdullah Efendi, Mehemed Emîn Vâsık Efendi, Hüseyin Efendi, Mahmûd Efendi, Mehemed Yümnî Efendi, Ali Efendi, Sâlih Efendi, Mehemed Sa'îd Efendi, Nu'mân Efendi, Mehemed Hıfzî Efendi, Mes'ûd Efendi, İbrahim Halîl Efendi, Şeyh Mehemed, Abdullah Efendi, Mehemed Emîn Efendi, es-Hâcc Mehemed Sa'îd Efendi, İsmail Efendi, es-Seyyid Mehemed Efendi, Hüseyin Efendi, Ali Efendi, Hâfız Ali Efendi, Mehemed Efendi, el-Hâcc Mehemed Emîn Efendi, Ahmed Hâsib Efendi, Mehemed Es'ad Efendi, es-Seyyid Abdülvehhâb, Seyyid Ömer Efendi, Mehemed Emîn Efendi, Ahmed Efendi, Sâlih Efendi, el-Hâcc Mahmûd Efendi, el-Hâcc Abdülkerîm Efendi, Mehemed Efendi, Seyyid Ali Efendi, Hüseyin Efendi, Şeyh Mehemed, Şeyh Mehemed, Şeyh Muhammed, Şeyh Muhammed, Ali Efendi, Mehemed Bahtî Efendi, İbrahim Efendi, Mehemed Hudâdâd Beg, Mehemed Lutfullah Efendi, Mahmûd Efendi, İbrahim Efendi, Ahmed Efendi, Hasan Efendi, Mehemed Hâzık Efendi, el-Hâcc Feyzullah Efendi, es-Seyyid Abdullah Hilmî Efendi, Şeyh Abdülkâdir, Mustafa Efendi, Şeyh Osman, Mahmûd Efendi, Yahyâ Siddik Efendi, Abdüllatîf Râzî Efendi, İbrahim Efendi, Seyyid Mustafa Efendi, eş-Şeyh Abdülganî-i Nâblusî, Köstendilî Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mehemed Efendi, Şeyh Abdülmecîd Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Mahmûd Efendi, Dervîş Hâfız Ahmed Efendi, İlham Dede, el-Hâcc Mustafa Efendi, Şeyh Abdüllatîf Efendi, el-Hâcc Ali Efendi, Mehemed Şeyhî Efendi, Seyyid Mehemed Dede, Dervîş Mehemed Efendi, Şeyh İbrahim Keşfî Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Mustafa Efendi, Ali Efendi, eş-Şeyh el-Hâcc Mustafa Efendi, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh İsmail Efendi, Şeyh İsmail Efendi, Şeyh Atâ'ullah, Şeyh Hasan Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, eş-Şeyh Âsîf Mehemed Dede, Şeyh Mehemed Efendi, eş-Şeyh Halîl Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, eş-Şeyh Mehemed Efendi, es-Seyyid eş-Şeyh Ubeydullah Efendi, Şeyh İbrahim Aga, Abdüsselâm Dede, Mûnis Dede, Dervîş Mustafa Efendi, Dervîş Mehemed Efendi, es-Seyyid eş-Şeyh Mehemed Şerefüddin Efendi, Şeyh el-Hâcc Mehemed Efendi, es-Seyyid eş-Şeyh Mustafa

Efendi, Şeyh Mehmed Keşfi Efendi, Şeyh Murad Efendi, Surûrî Mustafa Efendi, Derviş Mehmed Efendi, eş-Şeyh Sahhafî Mehmed Efendi, eş-Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Hasan Efendi, Şeyh Receb Enîs Dede, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh Osman Efendi, eş-Şeyh el-Hâcc Ahmed Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Mustafa Efendi, Hâfız Mehmed Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Veliyyüddin Efendi, Şeyh Mustafa Şâkîb Dede Efendi, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Hasan el-Kürdî, Şeyh Mehmed Dede, Şeyh Mehmed Fahrüddin Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh el-Hâcc Mustafa Efendi, Mahmûd Efendi, Şeyh Hamdî Efendi, Şeyh Abdülazîz Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Osman Efendi, eş-Şeyh Ya'kûb Afvî Efendi, Şeyh Veliyyüddin Efendi, Şeyh Hâfız Ahmed Efendi, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, eş-Şeyh Abdülmecîd Efendi, es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi, Hâfız Mustafa Efendi, Şeyh İlmî Efendi, Ali Baba, Şeyh Ziyâ'üddin Efendi, Şeyh Ali, Şeyh Muhammed Ukayle, Şeyh İshak Efendi, Şeyh Abdülazîz Efendi, es-Seyyid eş-Şeyh Abdüllatîf Efendi, Şeyh Mehmed Lutfî Efendi, Şeyh Ali Dede, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Dâvud Efendi, eş-Şeyh Abdurrahman Efendi, Şeyh Hikmetî Mehmed Efendi, Şeyh Yûsuf Nizâmüddin Efendi, Şeyh Mehmed Alâ'üddin Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi, Şeyh Mehmed Ârif Efendi, Şeyh Ahmed Vefkî Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh el-Hâcc Mustafa Efendi, Şeyh Ömer Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, İbrahim Efendi, Şeyh Abdülbâkî Efendi, Şeyh Abdülbâkî Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, eş-Şeyh H'âce İshak Efendi, Sinobî es-Seyyid eş-Şeyh Mustafa Efendi, Feyzullah Hulûsî Efendi, Seyyid İbrahim Dede, Seyyid el-Hâcc Ahmed Efendi, Şeyh Abdurrahman Efendi, İbrahim Efendi, eş-Şeyh Dede Mehmed Efendi, Şeyh Hâfız Mustafa Efendi, Şeyh Abdülkâdir Efendi, Şeyh Ahmed Müsellem Efendi, eş-Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Ahmed Hâtem Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Süleyman Râcî Efendi, Şeyh Abdülkerîm Efendi, Şeyh Veliyyüddin Efendi, Şeyh Abdurrahîm Efendi.

4.6. Tekmiletü'ş-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'ın Umumi Şablonu⁶⁹

⁶⁹ Şablon, Suat Donuk'un tezinden alınmıştır. (Suat Donuk, *a.g.t.*, s. 81-82.)

4.7. Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik'ın Geleneğe Mensup Diğer Zeyller İçindeki Yeri ve Önemi

- İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ı Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, içtimai vs. hemen her sahada yeni bir devre girdiği bir zaman diliminde te'lif edilmiştir. Dolayısıyla *Şakā'ik* geleneğine mensup bu eser, devrin edebî geleneklerinden etkilenecek, te'lif edilme safhasında bu geleneğin tesirleri eserde kendisini hissettirecektir.

- Eserin mukaddime kısmı, diğer zeyllerden farklı olarak besmele, tevhid, na't gibi bahisleri barındırmaz. Ayrıca ağdalı üslup ve secili anlatımdan da oldukça uzaktır. Bu bölümde, o devrin edebî zihniyetini yansıtan “âlem-i medeniyet, cihanı aydınlatmak” gibi ibareler, değişimi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

- Mukaddime kısmının sonunda yer alan ve İsmet Efendi'nin unvanını ifade eden imza, son devir eserlerinin ön söz kısmında yer alan imzayı hatırlatmaktadır. Kendisinden önce kaleme alınan zeyllerde böyle bir durum görülmez.

- Eserde hayatları söz konusu edilen şahıslar, birer takdim cümlesi ile tanıtılır. Diğer zeyllerde biyografisi yazılan kişinin tanıtımında görülen “el-Mevlâ” ibaresine bu eserde rastlanmaz. *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ta kişiler, modern eserlerde görüldüğü gibi ya ismiyle ya da “Şeyh” unvanı ile birlikte anılır, çok defa “Efendi” kelimesiyle biter.

- *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ta mezarı bilinen kişinin gömüldüğü mekâna dair bilgiler, oldukça geniş yer tutar. Müellif, harita üzerinde işaret eder gibi tek tek kabrin dört tarafında bina edilen yapıları veya yolları tasvir eder. Buna karşılık bahis konusu ettiği kişinin edebî şahsiyetine o kadar yer vermez. Kısa cümlelerle geçiştirerek iyi hâllerine vurgu yapar.

- Biyografisi yazılan kişinin babası, oğlu, kardeşi, damadı gibi yakın akrabası biliniyorsa, tek tek zikredilir. Devrinde şöhret bulmuş ünlü kişiler için bu hususta ayrı bir başlık açılır. *Şakā'ik* geleneği içerisinde ilk defa Atâyî zeylinde görülen bu durum, *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ta da devam eder.

- *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ı diğer zeyllerden ayıran önemli bir fark ise yazarın, hayatlarını konu ettiği kişinin tarikat silsilesini veya sülalesini kendi çizimleriyle göstermesidir. Başka bir ifadeyle denebilir ki, müellif, bilgiyi okuyucuya tablo şeklinde aktarma gayreti içerisine girmiştir.

- Eser, bazı kaynaklarda ölüm tarihi tam olarak tespit edilemeyen şahısların ölüm tarihini doğru vermesi; birçok eseri muteber kaynaklarda zikr edilmeyen kişilerin de eserlerinin listesini vermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

- *Şakā'iku'n-Nu'mâniyye ve Zeyleri*'nde tanıtılan kişiyle alakalı bir hikâye, latife, keramet vs. gibi anekdotlar *Tekmiletü's-Şakā'ik*'ta pek görülmez. Eserde sadece iki hikâye, bir lahika ve bir de “muhtıra-i âcizâne” olmak üzere anekdotlar dört yerde görülür ki diğer zeyllere nazaran bu oran oldukça düşüktür.

- Bütün bu özellikleri ile *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*, söz konusu *Şakā'ik* geleneğinin son halkasını teşkil etmektedir. Belirtilen özellikleriyle diğer zeyllerden ayrılan bu eser, günümüz ansiklopedik madde yazım metodunu andırmaktadır. Son devir tasavvuf ve edebiyat tarihi için kaynak bir eser konumundadır.

Sonuç

Şakā'iku'n-Nu'mâniyye ve Zeyleri'nin en son eseri olan *Tekmiletü's-Şakā'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakā'ik*, Fındıklılı İsmet Efendi tarafından kaleme alınmış; 1143 / 1730-31 ile 1314 / 1896-97 tarihleri arasında yaşamış âlim ve şeyhlerin hâl tercümelerini ihtiva etmektedir. Tamamı sekiz ciltten müteşekkil eser, 1896 Fındıklı yangınında yanmış, müellif hatırlayabildiği

kişilerin biyografilerini ancak dört ciltte toplayabilmiştir. Söz konusu dört cilt, 25. ve 26. cüz'ler olmak üzere parça parça Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmiştir.

Tekmiletü's-Şakâ'ik, kendisinden önce kaleme alınan zeyllerden muhteva olarak pek farklılık göstermemiş fakat şekli olarak birçok yönden ayrılmıştır. Müellifin, mukaddime ve hatime kısımlarında kullanmış olduğu imza, hayatlarını anlattığı kişinin şahsi özelliklerini kısaltıp mekân ve çevre tasvirine ağırlık vermesi, şahısların görev kaydının tafsilatlı tutulmaması gibi hususiyetler, eseri *Şakâ'ik* zeyllerinin metot ve üslubundan uzaklaştırmış, çağdaş ansiklopedik madde yazım hususiyetlerine yakınlaştırmıştır. Müellifin, eserini te'lif ederken böyle bir yol tutması, denebilir ki, devrin getirdiği ilmî şartların bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, tarafımızdan hazırlanan ilmî neşir vasıtasıyla daha kolayca faydalanılır hâle gelecek, edebiyat ve tasavvuf tarihi gibi çeşitli ilim dallarıyla ilgili araştırmacıların çalışmalarına hizmet edecektir.

Kaynakça

- Aydın, Abdullah, "Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi", *Turkish Studies*, Volume 8/8, Summer 2013, s. 161-188.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, Cilt: III, İstanbul 1333.
- Donuk, Suat, *Nev'î-zâde Atâyî-Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, [Eser Yayınlanma Aşamasındadır] Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa 2015.
- Durmuş, Mustafa, "Ölümü Güzelleştiren Eda: Türkçe Şair Tezkireleri İle Şairnâmelerde Ölümüne Bakış ve Ölümün İfade Biçimleri Üzerine", *Millî Folklor*, Sayı: 94, 2012, s. 105-122.
- Ekinci, Ramazan *Uşşâkizâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, [Eser Yayınlanma Aşamasındadır] Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa 2014.
- Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. 9290.
- Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik*, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, No: 12/89 (1925); 13/90 (1926); 14/91 (1926); 15/92 (1926).
- Fındıklılı İsmet Efendi, Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâ'ik*, Tıpkıbasım: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Gönül, Behcet, "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şakâik al-Nu'maniya Tercüme ve Zeylleri", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: VIII, s. 136-168.
- İbülemin Mahmud Kemal, *Kemâlî'l-İsme*, İstanbul 1328.
- İbülemin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şairleri*, Cilt: I, Hazırlayan: Müjgan Cumbur, AKMB Yayınları, Ankara 1999.
- Kaplan, Mahmut, "Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Vefatlara Düşülen Notlar", *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, s. 57-80.
- Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zunûn*, Çeviren: Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Levend, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2008.
- Nev'î-zâde Atâyî, Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*, Tıpkıbasım: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

- Okay, M. Orhan, “Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri (1860-1896)”, Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt: 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- Özcan, Abdülkadir, “eş-Şekā'iku'n-Nu'māniyye”, *DİA*, Cilt: 38, İstanbul 2010.
- Özcan, Abdülkadir, “İsmet Efendi, Fındıklılı”, *DİA*, Cilt: 23, İstanbul 2001.
- Ramazan Ekinci, “HASÎB, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim”, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134> erişim tarihi: 27.09.2015.
- Yazar, İlyas, “Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir İnceleme”, *CBU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, 2013, s. 457-466.